

IZ ZGODOVINE GRADU DRAGOMELJ

BOZO OTOREPEC

STARI DVOR IN STOLP DRAGOMELJ

Le malokdo še ve, da je nekoč, streljaj od vasi Dragomelj ob Pešati, stal zanimiv grad. Samo vajeno oko bi moglo danes še spoznati, kje se je dvigal nekoč grajski kompleks. Od njega je namreč ostala le rahla sled nasipa in grajskega jarka, po katerem je bila okrog in okrog speljana voda Pešate. Grad Dragomelj je bil namreč primer utrjenega gradu v ravnini in je zato med našimi gradovi prav gotovo zanimivost.¹

Doslej so v literaturi omenjali, da je prvo poročilo o njem iz leta 1497,² toda grad je bil nedvomno starejši. Njegova zgodovina je kar zanimiva, zato si jo bomo ogledali, kolikor nam je pač to po ohranjenih virih mogoče.

Začetki utrjenega dvora na tem kraju segajo še daleč tja v srednji vek. Bil je verjetno sedež manjšega pridvornega gospodarstva. Starejša uprava zemljiških gospodstev pri nas je namreč v IX.—XII. stol. slonela na posameznih dvorih (*curia*, *hof*), ki so bili središča manjših gospodarsko-upravnih enot, h katerim je spadalo določeno število kmečkih gruntov. Nekateri so nastali na mestu večjih dvorov staroslovenske dobe. Ti dvori so bili večje lesene ali na pol zidane stavbe, od katerih so bile nekatere obdane s palisadami, jarki in nasipi. Včasih je nastala v bližini takega dvora cerkev, tržišče ali kasneje utrjen grad, vendar slednji šele od XII. stoletja dalje. Kar se je do XII. stoletja imenovalo

grad, je bil velikokrat le utrjen dvor, stolp ali staro gradišče, obdano pogosto z močvirjem ali jarkom, napolnjenim z vodo.³ Zelo verjetno gre v Dragomlju za tak primer sicer kasnega razvoja dvora v utrjen grad. Domnevati smemo, da so številni dvori, ki se omenjajo med Savo in Kamnikom, ostanki nekdanjega pridvornega gospodarstva. Na tem ozemlju se v srednjem veku omenjajo dvori v Zapricah (*Apecz*),⁴ Volčjem potoku,⁵ »Plekar«⁶ pri Kamniku ob Bistrici,⁶ Mali Loki,⁷ Perovem,⁸ Lužah pri Št. Jakobu ob Savi,⁹ Ihanu¹⁰ in na Pešati.¹¹

Dvor v Dragomlju se omenja že leta 1312, ko je Eva, sestra ljubljanskega meščana Tomaža, imenovanega »pri vratih«,¹² vdova po lovskem mojstru Ruprehtu, bolna in brez dedičev, poklonila Nemškemu viteškemu redu v Ljubljani 30 mark oglej. pfen. ter mu zato zastavila svoj dvor v Dragomlju (*houe dacz Dragoemel*). Na tem dvoru je takrat »sedel«, kot je bila v srednjem veku oznaka za naseljenega kmeta, neki Mihel. Poleg dvora je redu zastavila še dve kmetiji v Dragomlju, na katerih sta bila Jakob in Jernej, Lubejeva sinova. Vse to je dobila svojčas za 30 mark oglej. pfen. za jutrnjo od prvega moža Haincza iz Dragomelja.¹³ V drugi listini pa je redu poklonila še tri kmetije na Rači, v Savljah in v Selu pri Šempetru.¹⁴

Iz gornje listine torej izvemo, da je bil konec XIII. ali v začetku XIV. stoletja dvor v Dragomlju, na katerem je živel neki Haincz, ki se je imenoval po njem. Morda je bil iz vrst svobodnih kmetov ali celo nižji plemič, na kar bi kazala žena iz vrst svobodnih meščanov.

L. 1315 se omenja kot priča v neki listini »Richtentantz von Dragoemel«.^{14a}

Naslednja vest v ohranjenih virih o dvoru v Dragomlju je šele iz leta 1374. Takrat je »Penczel«¹⁵ Šempeterčan, sin Alberta II. Šempeterčana iz znane ljubljanske rodbine (omenjen 1348—1374, v letih 1361—1366 vicedom na Kranjskem),¹⁵ podaril svoji ženi Ani za jutrnjo 300 mark pfen. beneških šil. ter ji zato nakazal dohodke od dvora v Dragomlju, dvora v Št. Pavlu ter od kmetij v Podgorici, Zalogu, Dragomlju, mlina v Beričevem, broda čez Savo pri Črnučah, dalje

Grad Dragomelj v drugi polovici XVII. stoletja (po Valvasorju XI, 121)

kmetij v Hrastniku, Kraščah, na Gori in v Soteski, slednjih vse v okolici Moravč.¹⁶ V tej listini se prvič omenja dvor v Št. Pavlu, o katerem potem ni več omemb v virih, je pa tudi dokaz za starost cerkve v tem kraju. Tudi nekdanji brod v Črnučah se v doslej znanih virih tu prvič omenja. »Penczel« Šempeterčan se v drugih virih omenja od l. 1368, ko je bil sodnik v Kamniku,¹⁷ do l. 1407, ko je živela še vdova Marjeta.¹⁸ Morda je istoveten s »Peczleinom« iz Ljubljane, ki je bil 1376 gradiščan v Senožečah.¹⁹ Sin Hans je l. 1421 poklonil samostanu v Gornjem gradu kmetijo na Pešati,²⁰ kar je ena od zadnjih vesti o ljubljanskih Šempeterčanih.

Toda že dvanajst let kasneje (1386) sta Ana in »Penczel« prodala svoj *stolp Dragomelj* (turen Dragomel) z vsem, kar je spadalo zraven in kar je bilo jutrnja Ane (bila je iz rodu Limberških), Hugonu Devinskemu,²¹ ki je bil v letih 1385—1389 deželni glavar na Kranjskem.²² Za vse sta dobila 250 zlatnikov. Lahko bi torej domnevali, da je »Penczel« Šempeterčan v letih 1374—1386 pri svojem dvoru v Dragomlju sezidal utrjen stolp, ker bi se ta sicer omenjal že l. 1374. S tem je položil temelj kasnejšemu gradu. Le-ta se omenja l. 1411, ko je Jurij Wachsenstainer dobil od naslednika Devinskih, Reinprehta Walseejca, do preklica v fevd *grad Dragomelj* (geschloss Dragomel).^{22a}

Usoda tega gradu ter njegovi nadaljnji lastniki nam za precej dolgo naslednjo dobo niso znani. Morda je bil eden od teh Herman iz Dragomlja, ki je l. 1428 z Osano, hčerjo bratranca Lovrenca, prodal kmetijo in njivo v Dragomlju, fevd deželnega kneza, ljubljanskemu meščanu Sore Tutorju (Tucher? = suknjar) in ženi Elizabeti.²³ Leta 1440 je neka Elizabeta, žena ljublj. meščana Petra Vidica predala to kmetijo in njivo svojemu možu,²⁴ leta 1444 pa ju je spet dobil v fevd Erazem Sore iz Ljubljane, verjetno sin gornjega Soreta.²⁵

O gradu v Dragomlju pa nam viri vse XV. stoletje trdovratno molče. Šele proti koncu tega stoletja se v ohranjenih virih pojavi grad Dragomelj kot nekak fevdalni sedež

Svojeročeni podpis Franca Glanhofferja (na listini 1539, april 24, Ljubljana v KALj)

Odtis pečatnega prstana Franca Glanhofferja

(sitz Dragomel). Verjetno je bil že v lasti ljubljanskega meščana Anžeta Glanhofferja. Z imenom te rodbine je povezana usoda gradu skoraj tja do srede XVI. stoletja.

GLANHOFERJI IN GRAD DRAGOMELJ

Rodbina Glanhoffer verjetno izvira iz Glanhofena, manjšega kraja v bližini koroškega Trga (Feldkirchen).²⁶ Ime ljubljanskega meščana Anžeta Glanhofferja se v ohranjenih virih pojavi prvič l. 1478,²⁷ ko je od deželnega kneza cesarja Friderika III. dobil za dve leti v zakup mitnico v Šembijah (S. Viach, S. Vyor) pri Knežaku,²⁸ na cesti Ljubljana—Reka. To mitnico je imel pred njim v zakupu Vid Perl. Isto leto je dobil od cesarja posebno dovoljenje, da sme jemati les za kurjavo v ces. gozdu v Utiku.²⁹

Toda že štiri leta kasneje se pojavi Glanhoffer kot nakladničar v Ljubljani. L. 1482 proda skupaj z ženo Apolonijo kmetijo v Šmrjenah v iški fari samostanu v Bistri. Na tej prodajni listini je prvič ohranjen njegov pečat z napisom in letnico 1480.³⁰

Kdaj in kako je prišel v posest gradu Dragomelj, iz virov ni razvidno. Le po okolnostih in dejstvu, da je bil pozneje last žene Apolonije, smemo sklepati na to. Vemo, da je l. 1485 dobil od cesarja Friderika III. v fevd dva dela desetine v Dragomlju in pri Št. Pavlu od 14 kmetij, ki mu jo je prodala Kristina, vdova Vida Perla.³¹ Ta desetina je bila nekoč fevd Jamskih in in jo je po njihovi fevdni knjigi iz l. 1453 najprej imel ljubljanski meščan Melhior Posch, ki pa jo je prodal Vidu Perlu in jo je njegova vdova Kristina prejela v fevd,³² kasneje pa, kot smo že videli, prodala Glanhofferju. Ta desetina v Dragomlju in Št. Pavlu je bila razdeljena na več delov. En del je 1453 imel Ljubljančan

Anže Hayna,³³ l. 1469 pa je Nikolaj Jamski prepustil del te desetine meščanskemu špitalu v Ljubljani.³⁴

Vid Perl je bil ok. 1470 cesarski mitničar v Trstu, kasneje pa je bil pred Glanhoferjem zakupnik mitnice v Šembijah. Žena Kristina je bila verjetno iz Ljubljane, saj se tu omenjajo njeni sorodniki in je še po smrti moža vzdrževala trgovske stike z Ljubljano.³⁵

Tudi Anže Glanhofer je bil trgovec. Leta 1487 se omenja kot priča v neki listini, izdani v Gorici,³⁶ verjetno, ko je bil tam po trgovskih opravkih. Dve leti kasneje mu je Tržačan Bonomo, sin Lazarja de Bonomo iz Trsta izdal v Ljubljani zadolžnico za 200 dukatov za prejete ovčje kože ter mu zato zastavil hiše in posest v Trstu.³⁷ Toda še do svoje smrti ni Bonomo izplačal tega dolga in Glanhoferjev sin Bernard je l. 1503 zahteval sekvester nad Bonomovim imetjem in izplačilo dolga. Toda ker je F. Foscari iz Benetk imel starejši dolg, je Bonomova zapuščina pripadla njemu in Glanhofer ni dobil nič.³⁸ Iz leta 1492 je ohranjena beležka mestnega blagajnika v Trstu, da je Anže Glanhofer imel tam v zakupu neko skladišče.³⁹ Bil je tudi član ljubljanske trgovske družbe, v kateri so sodelovali župan Antonin de Lantieri (Glanhoferjev sin Lenart se je poročil z njegovo hčerko Marušo) in Lenart Praunsperger. Po Anžetovi smrti, ko je prišlo do sprememb v družbi, se je vdova Apolonija poravnala z Lantierijem zaradi moževega deleža.⁴⁰

Kot trgovec, ki je precej posloval tudi na kredit, je imel Glanhofer verjetno mnogo raznih sporov pred sodišči. Na njegovo prošnjo mu je cesar Friderik III. izdal privilegij, v katerem ga je vzel v posebno milost in zaščito ter odredil, da ga smejo tožiti le pred mestnim sodnikom v Ljubljani,⁴¹ zakaj čeprav je bila to pravica vseh meščanov, tuja sodišča tega velikokrat niso upoštevala ter so ljubljanskim trgovcem delala mnoge težave. Ohranjena je listina iz l. 1495, s katero ljubljanski mestni sodnik potrjuje, da je Anže predal pred sodiščem polnomočje za neko pravdo odvetniku Luki Močniku.⁴²

Anže Glanhofer je kot trgovec in nakladničar precej zaslužil. Iz ohranjenih listin je razvidno, da je svoj denar nalagal v glavnem v zemljiško posest, ki se je takratnemu meščanu zdela še najbolj varna naložba in zemljiška renta sicer manjši, a gotov dobiček. Po potrebi je potem to posest prodajal ali zamenjaval za drugo, bližjo Ljubljani. Prav posebno je Glanhofer skrbel za zaokrožitev svoje posesti v Dragomlju. O desetini, kupljeni od Kristine Perl v Dragomlju in Št. Pavlu, smo govorili že zgoraj. Leta 1497 je

zamenjal z Andrejem Ravberjem kmetijo v Šmarci za domec pred gradom v Dragomlju.⁴³ Pol leta kasneje je z Nemškim viteškim redom iz Ljubljane zamenjal dve kmetiji, eno v Ljubljani za mlinom Kolezija, drugo v Klečah pri Dolu, za dve kmetiji v Dragomlju,⁴⁴ mogoče tisti, ki ju je red l. 1312 poklonila zgoraj omenjena Eva.

Kot bogat in ugleden meščan je bil seveda tudi član notranjega mestnega sveta v Ljubljani vsaj v letih 1491—1492.⁴⁵ Iz nekega podatka bi lahko sklepali, da je bil morda povzdignjen v nižje plemstvo, ker se l. 1491 imenuje obenem z Ulrikom Paradeiserjem kot »armiger«.⁴⁶ O tem bi pričali tudi privilegiji, ki mu jih je izdal cesar Friderik III., zlasti pa raba plemiškega naslova pri sinu in vnuku Francu.

Njegova hiša je stala na Mestnem trgu v Ljubljani, kjer so bile v glavnem hiše bogatih in uglednih meščanov.⁴⁷ Razen tega je imel v Ljubljani od Nemškega viteškega reda domec in vrt ob »ajdovskem zidu« v Gradišču,⁴⁸ tako so namreč v srednjem veku imenovali ostanke rimske Emone na tem prostoru.⁴⁹ Od reda je imel tudi travnik pri mlinu ob Ljubljanici, zato pa je zanj vodil knjigovodstvo o prevozih sena za podložnike v Gradišču.⁵⁰ Iz vicedomskega urada je imel desetino na Ježici in mesarsko stojnico.⁵¹ Omenja se tudi njegov travnik na Viču.⁵²

Nakladničar je bil v letih 1482—1495 in je bil v tem svojstvu neke vrste sodnik nad pobiralci naklade na Kranjskem.⁵³

Naj omenimo še, da je bil član bratovščine sv. Krištofa v Ljubljani, kateri je poklonil neko sliko.⁵⁴

Poročen je bil Anže Glanhofer z Apolonijo, ki ga je preživela za dolgo let. Kot njegov svak, verjetno sestrin mož, se omenja Ljubljančan Pavel Merkh.⁵⁵ Poleg že omenjenega sina Bernarda, ki pa je umrl pred

Grb Anžeta Glanhoferja iz leta 1480

njim, je Anže zapustil ob smrti tri sinove Lenarta, Anžeta in Franca ter hčeri Valpurgu in Radigundo, poročeno z ljublj. županom Anžetom Standinotom.⁵⁶ Točno leto njegove smrti ni znano. Dolničar omenja v svojem rokopisu o ljubljanskih pokopališčih, da je bil v cerkvi Nemškega viteškega reda v Križankah nadgrobnik z napisom: Tu počiva Henrik Glanhofer, umrl leta 1360.⁵⁷ Schönleben pa ima v svoji kranjski genealogiji s pravilno risbo Glanhoferjevega grba poročilo, da je bil Henrik Glanhofer pokopan l. 1500 v nemški komendi.⁵⁸ Morda gre tu res za nekega drugega Henrika Glanhoferja, na vsak način pa je letnica 1360 pri Dolničarju neverjetna. Vsekakor moremo postaviti datum Anžetove smrti, ki je bil verjetno tudi pokopan v križevniški cerkvi, nekje med leta 1500 in 1506. V svoji oporoki je namreč stari Glanhofer zapustil 17 vrtov v Gradišču, čolnarski bratovščini v Križankah za štiri maše na leto. Ker pa je bil cesar Friderik III. izdal splošen odlok, da se ne smejo cerkvam več zapuščati ali dajati za pobožne ustanove nobene nepremičnine, da bi preprečil zbiranje zemljišč v t. im. »mrtvi roki«, je vdova Apolonija poslala sina Lenarta h kralju Maksimilijanu I., ki je nato z listino, izdano 16. sept. 1506 v Ptujju, dovolil, da se lahko izpolni oporoka starega Glanhoferja. Toda šele 1. dec. 1513 je vdova izdala ustanovno pismo za maše in izročila čolnarski bratovščini omenjenih 17 vrtov.⁵⁹

Po smrti starega Glanhoferja so si sinovi Lenart, Anže in Franc nekako razdelili očetovo dediščino.⁶⁰ Lenart je l. 1507 povečal dragomeljsko posest s tem, da je s samostanom v Mekinjah zamenjal tri domce pri Mekinjah in enega v Stahovici za dve kmetiji v Dragomlju in eno v Podgorici.⁶¹ Hiša v Ljubljani na Mestnem trgu je pripadla sinu Anžetu.⁴⁷ Ta je bil poročen z Uršulo, hčerjo Erharta Kyema iz Augsburga in vdovo po ptujskem mitničarju Anžetu Kellemanu.⁶² Anže se je vedno čutil prikrajšanega pri očetovi dediščini. Leta 1511 se je znova pritožil na Maksimilijana I. proti materi Apoloniji, češ da kljub poravnavi iz l. 1508, v katero je privolil v svojo škodo iz »otroške ljubezni in zvestobe«, ne more dobiti svoje dediščine. Očital ji je tudi, da noče izpolniti očetove oporoke. Maksimilijan I. je nato naročil dež. upravitelju Pavlu Raspu in vicedomu Juriju z Brda, naj z nekdanjimi razsodniki iz l. 1508 obnove postopek in skušajo doseči pomiritev, če ne, naj pa predložijo vso zadevo dež. namestništvu za Dol. Avstrijo v daljnjo obravnavo.⁶³

Dejstvo je, da je po smrti starega Glanhoferja v gradu Dragomlju gospodovala vdova Apolonija. Zanimiva je listina cesarja Maksimilijana I. od 17. dec. 1511, v kateri piše kranjskemu vicedomu Juriju z Brda: »Mi smo posebno naklonjeni častiti gospe Apoloniji Glanhofer iz Dragomelj, ker po našem naročilu skrbi za čaplje tam okoli. Ker pa ji sedaj v Dragomlju primanjkuje rib za njene potrebe, Ti naročamo, da z deželnim glavarjem Hansom Turjaškim obravnavaj to zadevo, da ji bo le-ta dovolil loviti ribe za svoje potrebe tam, kjer bo ona pokazala.«⁶⁴ Ta podatek o čapljah okoli Dragomlja, kjer je bilo dosti močvirnega ozemlja zanje, nam pokaže »zadnjega viteza« Maksimilijana I., avtorja knjige o lovu,⁶⁵ spet kot navdušenega lovca, saj je lov na čaplje s sokoli spadal med »visoki lov« in je bil priljubljena zabava srednjeveških fevdalcev.

Najstarejši sin Lenart, ki je umrl v letih 1508—1513,⁶⁶ je bil poročen z Marušo, hčerjo župana in očetovega trgovskega družabnika Antonina Lantierija. Zapustil je le hčer Barbaro, ki se je poročila z Markom Stettnerjem, kasnejšim mestnim sodnikom.⁶⁷ Po Lenartovi smrti sta se brata Anže in Franc polastila njegovega dela očetove dediščine, zaradi česar je prišlo do spora s starim Lantierijem, jerobom vnukinje Barbare, ki se je poravnal šele l. 1516.⁶⁸

Po smrti Apolonije je prišel grad Dragomelj in verjetno tudi plemiški naslov na sina Franca. Za tega je znano, da je ob slovenskem kmečkem uporu l. 1515 prepustil kmetom majhen topič, s katerim so šli nad Črnelo. Graščaka Žiga in Andrej Lamberg s Črnelega sta bila namreč v prvih vrstah v boju proti kmetom. Gradu kmetje sicer niso zavzeli, so pa zato zasuli ribnike, zažgali pristavo, odnesli les in odgnali živino in konje. Zato je Andrej Lamberg naslednje leto tožil Franca v ograjnem sodišču za povzročeno škodo.⁶⁹ Kaj je dosegel, ne vemo. Franc je bil naslednje leto (1517) že mrtev. Ostal je od bratov le Anže, ki je to leto skupno s Francovo vdovo in njenima sinovoma Anžetom in Francem prodal loškemu meščanu Matevžu Copauen žitno desetino v Žerjavki.⁷⁰

Toda tudi Anže je že 1521 umrl.⁷¹ Po njegovi smrti — zapustil je sinova Franca in Krištofa ter hčer Marjeto, poročeno z ljubljancanom Zuan Maria Bonicelijem⁷² — je nastal spor zaradi njegove mesarske stojnice, zastavljene torbarski bratovščini, ki je ob požaru l. 1524 bila podrta, a je mesto zaradi nevarne lege ni dovolilo obnoviti. Del stroškov so morali utrpjeti tudi dediči.⁷³ Skrinjo z Anžetovimi dokumenti je hranil svak

Anže Standinot, ki jo je moral predati jero-
bom.⁷⁴

V letih 1526—1527 je prišlo pred mestnim sodiščem v Ljubljani do dolge pravde med njegovo hčerjo Marjeto, ženo Bonicellijevo, ter Markom Stettnerjem, možem pokojne Barbare, hčere Lenarta, ki je l. 1526 umrla brez otrok. Njena zapuščina — dota in jutrnja — bi tako morala pripasti Marjeti in njenima bratoma Francu in Krištofu kot najbližjim sorodnikom.⁷⁵ Tej tožbi se je l. 1530 pridružil tudi Mihael Hochstetter, drugi mož Ane, vdove Franca Glanhoferja, kot jero Anžeta in Franca, Aninih otrok, ki so vsi bivali v Dragomlju. Marko Stettner se je pravde skušal rešiti tako, da je vso posest pokojne žene Barbare predal nazaj tašči Maruši, češ da je vse to on le zanjo upravljal in naj torej tožijo njo. Dediči so seveda ugovarjali, da zapuščina ne more pasti nazaj na starše zapustnika, temveč le na bližje krvne sorodnike navzdol.⁷⁶

Vse te dolgoletne pravde — zraven pa še morda odškodnina Lambergu — so seveda močno izčrpale nekdanj bogato posest Glanhoferjev. Ana, po moževi smrti lastnica Dragomlja, za vsa leta 1519—1536 ni plačala deželnih davkov.⁷⁷ K opustitvi dragomeljske posesti je nedvomno vplival tudi močan turški napad 8. julija 1528 (Valvasor ima napačno šele 18. julija), ko je 3000 do 4000 Turkov prodrlo do Dragomlja, izropalo in požgalo tam okoli ležeče vasi, »da ni ostalo nič razen siromaščine in jadicovanja«, kot pravi Valvasor. Toda gradu niso mogli zavzeti niti požgati.⁷⁸

Franc, ki je po materini smrti in po polnoletnosti podedoval Dragomelj, je bil po dolgih pravadah prisiljen, da grad in vso posest proda. Že l. 1537 sta z očimom Mihaelom Hochstetterjem prosila pred mestnim sodiščem v Ljubljani za listine in pisma o Dragomlju, češ da jih potrebujeta. Po odobritvi Maruše, Lenartove vdove, so jima bile nato izročene vse listine s pečati in pisma, glaseča se na Franca; druge listine, v katerih se je omenjala tudi posest Maruše, pa so ostale shranjene pri mestu za uporabo obeh strank.⁷⁹

Dve leti kasneje je Franc prodal grad Dragomelj (sytz Dragomell) z vsemi pritiklinami grofoma Erazmu in Krištofu Thurnu s Križa. Ohranjeno je njegovo pismo ljublj. kapitlju, v katerem prosi za pečatenje listine, s katero je ta fevd vrnil deželnemu knezu kralju Ferdinandu I. Naslednje leto jima je prodal še desetino pri Dragomlju in Št. Pavlu. Isti dan je prodal tudi očimu Hochstetterju eno kmetijo v Dragomlju.⁸⁰

Zakaj in kako je prišlo l. 1541 do ponovne prodaje gradu grofu Antonu Thurnu s Križa, bratu zgoraj omenjenega Erazma Thurna, ni znano. Dejstvo je, da je 13. nov. 1541 Franc Glanhofer zaradi »velikih dolgov iz težkih pravad« prodal grofu Antonu Thurnu s Križa, takrat glavarju v Loki, svojo fevdno posest *grad Dragomelj* (geschloss Dragembl) z vsemi pritiklinami, z mlinom v bližini, potokom, ribiško pravico na Bistrici in Pešati, senožetmi, njivami, pristavo in petimi kmetijami ter enim domcem za 2450 renskih goldinarjev. V drugi listini, izdani isti dan, mu je zaradi dolgov očimu Hochstetterju odstopil vse pravice na svojo desetino v Dragomlju in Št. Pavlu, ki sta jo oče in mati za dvesto zlatnikov zastavila Felicijanu pl. Petschaherju. Obenem je isti dan z dvema listinama vrnil deželnemu knezu oba fevda s prošnjo, da ju podeli grofu Thurnu.⁸¹

Tako so pohlepnost, pravdarstvo in nesrečne okoliščine spravili Glanhoferje ob grad Dragomelj in verjetno tudi ob ostalo posest. Še po materini smrti se je Franc tožaril z očimom Hochstetterjem za njeno doto.⁸² Postal je oskrbnik v Smledniku in redno nosil plemiški naslov »edl vest«.⁸³ Leta 1559 se imenuje celo »knežje salcburški svetnik« in še vedno toži Kasparja Lantierija, brata Lenartove vdove Maruše, kot njen najbližji dedič, za njeno zapuščino, sedaj le še kot »gost«, ne več naseljen v deželi.⁸⁴ Zatem se zgube v naših virih vse sledi za ljubljanskimi Glanhoferji.

GRAD DRAGOMELJ POD THURNI IN DRUGIMI FEVDALCI

Leta 1541 je torej prišel grad Dragomelj v last grofa Antona Thurna s Križa. Dve leti kasneje toži Thurn dediče Andreja Lamberga zaradi dveh mlinov na Pešati pri Dragomlju,

Dvor Dragomelj v drugi polovici XVII. stoletja
(po Valvasorju XI, 280)

ki da škodita njegovemu staremu mlinu pri dragomeljskem gradu.⁸⁵

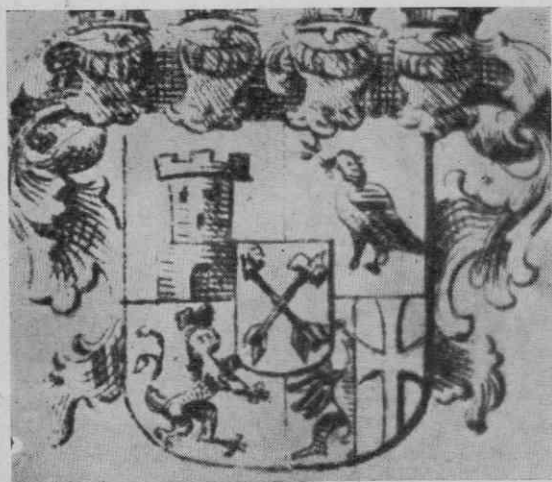
Večje težave je imel l. 1556, ko je hotel od fevdne komisije na Kranjskem dobiti fevdno pismo za grad in posest v Dragomlju, pa ni mogel predložiti nobenih starih dokumentov o tem, kako je to prišlo v posest Glanhofferjev. Mogel je predložiti le zgoraj omenjeni kupni pismi od 13. nov. 1541. Komisiji je sporočil, da mu Franc Glanhoffer ob prodaji ni izročil nobenih starih dokumentov o lastništvu, ker je po njegovi izjavi hiša njegovega očeta v Ljubljani z vsemi listinami in drugim imetjem zgorela ob velikem požaru. Zato je moral sedaj Thurn zaprositi ljubljanski mestni svet, da mu je izdal posebno pismeno potrdilo, da sta ded in oče omenjenega Franca imela za življenja lastne hiše v Ljubljani in tam tudi stanovala in da so te hiše, obenem z drugimi, pred mnogimi leti pogorele v velikem mestnem požaru. Tako potrdilo mu je mesto tudi izdalo, vendar s pristavkom, da se pa ne ve, kakšne listine ali druge stvari so ob tej priložnosti zgorele. Kljub temu potrdilo pa grof Anton Thurn ni dočakal fevdnega pisma za Dragomelj. Dobil ga je šele njegov sin Ahac 20. jan. 1573 obenem z brati Wolfom, Ludvikom in Ambrozem. Po Ahacevi smrti je grad prešel na brata Wolfa, ta pa je ob smrti zapustil le tri hčere, od katerih je bila najstarejša Uršula poročena s Hansom Friderikom pl. Herberstainom. Po njeni smrti — imela je tri sinove in šest hčera — je zato l. 1599 dobil dragomeljski grad in posest v fevd za svoje otroke in obe ženi sestri omenjeni Herberstain.⁸⁶

Za Herberstaini se tja do srede XVIII. stoletja zvrsti v lastništvu Dragomlja še vrsta fevdalnih rodbin. V prvi polovici XVII. stol. so bili lastniki Tattenbachi, l. 1640 grof Por-

tia,⁸⁷ ok. 1650 Janez Andrej Turjaški, ki ga je zapustil hčerki Leopoldini Renati, poročeni prvič z grofom Bernardinom Barbom, drugič pa z grofom Ferd. Ernstom pl. Saurau, lastnikom v Valvasorjevi dobi.⁸⁸ V začetku XVIII. stol. je grad pripadal gospodom z Bokalc (v. Stroblhof), kasneje spet Lambergom.⁸⁹

Iz druge polovice XVII. stoletja sta nam v Valvasorjevem delu ohranjeni podoba in opis gradu. Po njem je bil grad od Ljubljane oddaljen miljo in pol, enako od Kamnika. Ležal je v ravnini, na eni strani obdan od njiv, na drugi od travnikov. Pred grajskim kompleksom je bil vrt, delno zasajen z rožami in obdan od jarka s tekočo vodo. Valvasor domneva, da je ime Dragomelj prišlo od slovenske besede Draga, ki pomeni log in pašo, teh pa je tam okoli polno. Nedaleč od gradu je vas Dragomelj, skozi katero pelje deželna cesta iz Ljubljane na Štajersko. Odločno zavrača Laziusovo mnenje, da je bil tu v rimskih časih Adrans in ga pravilno postavlja na Trojane. Za grad omenja, da je dobro in lepo zgrajen in da je v obzidju velik mlin, ki ga žene voda iz grajskega jarka. V grad se je prišlo preko lesenega mostu do vhodnih vrat, nad katerimi je bil visok štirioglat stolp s posnetimi vogali, uro in čebulasto streho. Sredi gradu je bilo obširno dvorišče. Na sredi tega dvorišča je stalo grajsko poslopje, obdano z ribnikom. Grajsko poslopje je bilo sedmerooglato, Valvasor pravi okroglo, in se je vanj prišlo spet čez lesen mostiček. Tudi tu se je nad vhom dvigal manjši štirioglati stolp z dvema strelnima linama in koničasto streho. Valvasor omenja dalje, da je v gradu bila vzdana plošča o tem, da je tu prenočeval nadvojvoda Karel, verjetno l. 1564. Nad vhodnimi vrati v grajski kompleks je bila vzdana plošča z grbom grofov Thurn, mogoče tista, ki je danes baje vzdana v neki hiši v Dragomlju.⁹⁰ Ta plošča bi pričala, da so Thurni grad obnavljali ali prezidavali. Valvasor nato našteva lastnike gradu od Glanhofferjev dalje. Tu ima napačen podatek, da je grad od njih kupil grof Wolf Thurn; videli smo, da je bil to njegov oče Anton. Na koncu omenja še turški napad iz leta 1528.⁹¹

Konec XVII. in v začetku XVIII. stoletja pa je začel grad že močno propadati. Hitra menjava lastnikov, ki so večasih stanovali drugod, tu pa imeli le svoje upravitelje, ki niso mnogo skrbeli za vzdrževanje, predvsem pa močvirno zemljišče, na katerem je stal grad brez močnejših temeljev, so povzročili, da se je začelo grajsko poslopje pogrezati. Leta 1725 je bila imenovana posebna komi-

Grb grofov Thurn s Križa (Valvasor IX, 104)

sija, ki je po smrti zadnjega upravitelja Franca Učana zaslila več oseb iz Dragomelj o stanju gradu in njegovem vzdrževanju v prejšnjih časih. Iz njihovih odgovorov je videti, da se je grad zaradi slabih temeljev in vlažnega zemljišča pogrezal že v dobi grofa Barba. V njegovi dobi so za nekaj let speljali vodo iz grajskega jarka. Grajski stolp je dal grof 1719 odkriti in opeko prodati, pri nekaterih stolpih se je ostrešje samo podrlo in voda je ob deževju zamakala zidovje. Priče so trdile, da je že za časa zadnjega upravitelja Učana bilo nevarno stanovati v gradu. Grajske hleve so sploh podrli.⁹² Ferdinand Ernst Rasp, ki je dobil grad s posestvom od Lambergov v zakup za tri leta, je 1724 v zakupni pogodbi moral obljubiti, da ne bo stanoval v gradu, da ga ne bi bilo treba popravljati, seveda zaradi velikih stroškov. Poleg tega je moral obljubiti, da ne bo dal sekati hrastovih dreves, da ne bo nobenega kmeta odpustil s kmetije ter da bo manjša popravila grajskega mlina dal izvršiti na svoje stroške.⁹³

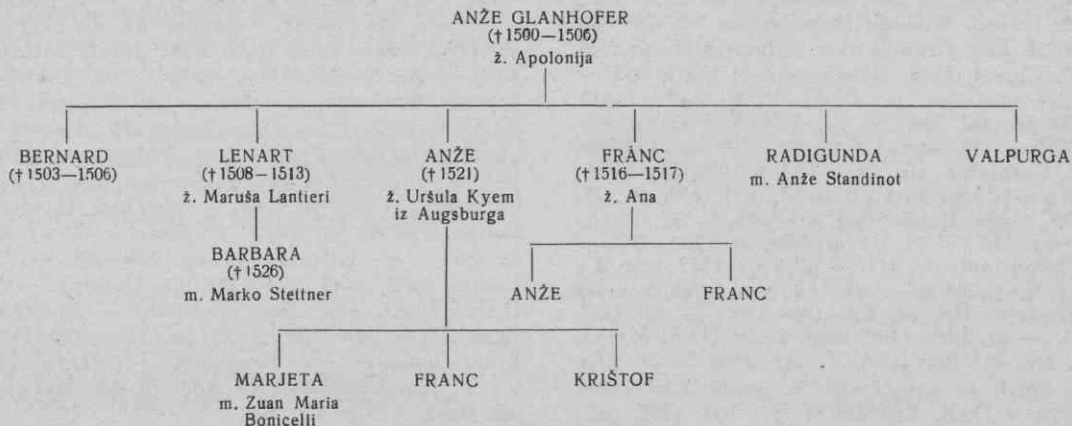
V letih 1752—1758, ko je grad pripadal grofu Leopoldu Lambergu, je posestvo obsegalo pristavo s 7 njivami in 9 travniki, pašo na gmajni, gozdom v Pimberku. Njive so bile na močvirnem ozemlju, kjer je uspevalo le zimsko žito. Pri gradu je bil še mlin na tri kolesa in stope. Ležal je ob potoku Studenčna, zaradi nizke vode pa je miroval letno tudi po pet mesecev. Grajski podložniki so bili v glavnem v vasi Dragomelj (15 posestnikov na 7 $\frac{1}{3}$ kmetije), v Podgorici ena kmetija z dvema podložnikoma ter v Spodnji Šiški 2 $\frac{1}{3}$ kmetije s sedmimi podložniki. H gradu je še spadala stara desetina v Dragomlju od 15 $\frac{1}{2}$ in v Št. Pavlu od 3 $\frac{1}{4}$ kmetije. Od žit so največ sejali rž.⁹⁴

Podoba je, da je grad v XVIII. stoletju čedalje bolj propadal. Izročilo pravi, da je končno v začetku XIX. stoletja pogorel. In res, v katastru iz l. 1825 ga ne najdemo več. Ljudje v okolici se še spominjajo gradu, obdanega z jarkom in vodo iz Pešate. Ljudska pripovedka pravi, da je sredi grajskega poslopja stala cerkvena, ki da se je pogreznila v Pešato in da se še čuje zvonjenje iz vode.⁹⁵

V imenjski knjigi iz l. 1758 je na strani, kjer so zabeleženi dohodki dragomeljskega posestva, tudi slika gradu, ki pa nikakor ni grad Dragomelj. Iz podobe grajskega poslopja, predvsem pa ureditve okolice z zelo lepim simetričnim vrtom, kar vse je direkten posnetek francoske dvorčne arhitekture,⁹⁶ bi sodili, da gre za podobo gradu v Volčjem potoku, na katerega ta slika še danes močno spominja, čeprav grajskega poslopja ni več in je ostal le vrt.

Poleg gradu Dragomlja opisuje Valvasor tudi dvor Dragomelj (Hoffdrogembl), za katerega trdi, da ga je postavila gosposka gradu Dragomlja. Ležal je ob Pešati, čez katero pelje lep kamnit most, ki so ga l. 1668 zgradili deželni stanovi.⁹⁷ Morda gre tu za dvor (hof Dergomel), ki ga je l. 1492 Boltežar Črnomaljski prodal bratoma Juriju in Frideriku z Brega (Rainer).^{97a} Leta 1587 je bil lastnik tega dvora (hof bey Dragembl) polhograjski oskrbnik Andrej Tätzl, ki je od nadvojvode Karla dobil dovoljenje, da sme za potrebe svojega dvora dobivati v Štangarskem gozdu bukov les za kurjavo in hrastov za ograje. Njemu je kot lastnik sledil Boltežar Pregl, upravnik urada generalnega prejemnika za Kranjsko, ki je l. 1639 dobil potrjeno gornjo pravico.⁹⁸ Leta 1758 je bil lastnik Benard pl. Ravber,⁹⁹ 1825 Anton Lenarčič,¹⁰⁰ 1836 pa Friderik Rudež.¹⁰¹

RODOVNIK GLANHOFERJEV

OPOMBE

Uporabljene kratice pomenijo: DAD = Drž. arhiv na Dunaju; DAS = Drž. arhiv LRS v Ljubljani; KALj = Kapiteljski arhiv v Ljubljani; MALj = Mestni arhiv ljubljanski; GZL = Gradivo za zgod. Ljubljane v sred. veku, I–VI.

1. F. Stelè, Politični okraj Kamnik, Topografski opis, str. 490. — 2. F. Bernik, Z nekdanje Goričice, str. 155; Stelè, o. d., str. 489; Leksikon dravske banovine, str. 182. — 3. M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja, Ljubljana 1955, str. 154; B. Grafenauer, Zgod. slov. naroda II, 93. — 4. List, 1352, junij 18. v DAD. — 5. List, 1247, april 18–20 pri Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive, št. 116; list, 1380, april 8. v DAD. — 6. List, 1398, maj 16. v DAS. — 7. List, 1332, jan. 20. v DAD; MHVK 1862, 46. — 8. List, 1426, julij 4. pri Chmel, Gesch. K. Friedrichs IV., Bd. I, str. 494–495. — 9. List, 1562, sept. 20. in 1369, nov. 13. v DAD. — 10. List, 1373, april 24. v GZL I/78. — 11. Rodbina »s Pšate« (von Peyschat) se omenja že 1302–1408, prim. list, 1302, avg. 1. pri Schumi, Arch. f. Heimatkunde II, 260 in list, 1408, jan. 25, v IMK 1900, str. 119–120; dvor 1472, dec. 29 v DAS, Kom. fevd. fasc. 4/75. — 12. List, 1308, marec 30. v GZL I/15. — 13. Petteneegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien, I, str. št. 917. — 14. Ravno tam, št. 916. — 14a. Listina 1315, okt. 16. v DA na Dunaju. — 15. Prim. list, 1348, dec. 21. v DAS; 1374, nov. 11 v DAD; 1361, april 7. v DAD; 1366, nov. 27. v GZL II/28. — 16. List, 1374, nov. 11. v DAD. — 17. List, 1368, sept. 30. v MMVK 19, str. 54–55. — 18. List, 1407, jan. 25., prepis v KALj fasc. 35. — 19. MMVK 13, str. 66. — 20. Orožen, Oberburg, str. 168–9. — 21. List, 1386, okt. 27. v Arhivu dvorne komore na Dunaju. — 22. G. Kozina, Die Landeshauptleute von Krain, v Jahresbericht d. OR v Ljubljani 1864, str. 39. — 22a. List, 1411, avg. 24. v DAD; KOS, o. d., 224. — 23. List, 1428, junij 10. v GZL II/80; prim. DAD, Hs. B 22, fol. 51'. — 24. List, 1440, sept. 27. v Arhivu za Dolnjo Avstrijo na Dunaju, Lehenbuch 5, fol. 44'–45. — 25. Fevdi 1444–1469 v GZL VI/1. — 26. M. Kos, O izvoru prebivalcev Ljubljane v srednjem veku, Zgod. časopis 1956–1957, str. 22. — 27. Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen III (1849), str. 130, št. 148; list, 1478, jan. 25. v GZL VI/42; Chmel, Monum. Habsburgica I/2, str. 906. — 28. M. Kos, Urbarji Slov. Primorja II, str. 246. — 29. Chmel, Mon. Habsburgica I/2, str. 903. — 30. List, 1482, dec. 16. v GZL VI/58. — 31. DAD, Hs. W 64, fol. 296'. — 32. MMVK I (1866), str. 250, 255. — 33. Ravno tam, str. 252. — 34. Klun, Dipl. Carniolae, str. 14. — 35. J. Cavalli, Commercio e vita privata di Trieste nel 1400, str. 232 in 233. — 36. Ravno tam, str. 198. — 37. Ravno tam, str. 240. — 38. Ravno tam, str. 242–243. — 39. Ravno tam, str. 411. — 40. List, 1542, avg. 2 v KALj fasc. 245/4. — 41. Arhiv dvorne komore na Dunaju, Hs. 44, fol. 179–179'. — 42. GZL IV/33. — 43. List, 1497, sept. 28. v DAS; MHVK 1852, str. 43; Bernik o. d., str. 155. — 44. List, 1498, april. 1. v GZL VI/79. — 45. List, 1491, avg. 12. v DAS, Vic. arh. f. 57; list, 1492, julij

8.–15. v DAS. — 46. List, 1491, avg. 27. pri Rant, Die Franziskaner der österr. Provinz, str. 110. — 47. Prepisi listin iz 1510 in 1514 v MALj, Cod. I/1, fol. 13–14'. — 48. Urbar Nemškega viteškega reda iz 1490 v Arhivu Nem. vit. reda na Dunaju, fotokopija v MALj, fol. 149; list, 1494, febr. 28. v GZL VI/73. — 49. M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 42. — 50. Prim. opombo 48. — 51. DAS, Vic. arh. f. I 54. — 52. List, 1499, dec. 11. v GZL VI/80. — 53. List, 1495, maj 5. v prepisu v Gedenkbuch 3a, fol. 276–276' v Arhivu dvorne komore na Dunaju. — 54. Register bratovščine sv. Krištofa v Ljubljani 1489–1516 v KALj fasc. 92/11. — 55. Glej opombo 43. — 56. V. Fabjančič, Knjiga ljubljanskih sodnikov in županov, str. 132, rokopis v MALj. — 57. Thalnitscher, Cypressus, str. 43, rokopis v Semen. knjižnici v Ljubljani. — 58. Rokopis v DAS. — 59. GZL IV/63 in 64. — 60. List, ok. 1530 v DAS, fasc. Stare listine, št. 102. — 61. List, 1507, november 10 v DAD. — 62. Testament od 1511, sept. 9. v DAS, Testamenta I-G/1; DAD, Hs. B 527, fol. 37'. — 63. List, 1512, avg. 2. v DAS, fasc. Stare listine, št. 12 in 13. — 64. Ravno tam, št. 11. — 65. F. M. Mayer, Gesch. Österreichs I, str. 419. — 66. Prim. 1508, okt. 3 v MALj, Cod. XXIII/48, fol. 101'; 1513, nov. 1. in dec. 1. v GZL IV/63 in 64. — 67. DAS, fasc. Stare listine, št. 76. — 68. DAS, Registratur-protocoll 1509–1520, fol. 192. — 69. Valvasor XI, str. 475; B. Grafenauer, Boj za staro pravdo, str. 80, 103. — 70. List, 1517, maj 12. v DAS, Kom. fevd. fasc. 11/259 1/2. — 71. MALj, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 2. — 72. V. Fabjančič, o. d., str. 158. — 73. MALj, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 97. — 74. Ravno tam, fol. 106'. — 75. DAS, fasc. Stare listine, št. 76. — 76. Ravno tam, št. 102. — 77. DAS, Imenjska knjiga 1539, fol. 347'. — 78. Valvasor XI, str. 122; S. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stol., v Glasniku Muzej. društva 1945, str. 47–48. — 79. MALj, Cod. I/3 (1537), fol. 102'. — 80. KALj, fasc. 245, št. 4. — 81. DAS, Kom. fevd. fasc. 1/22. — 82. DAS, Protokol ograjnega sodišča 1547–1548, str. 203. — 83. Ravno tam, str. 414. — 84. DAS, Protokol ograj. sodišča 1558–1563, str. 174, 291, 319, 331, 389, 403. — 85. DAS, Protokol ograj. sodišča 1543–1544, str. 9. — 86. DAS, Kom. fevd. fasc. 1/22. — 87. Bernik, o. d., str. 156. — 88. Valvasor XI, str. 122. — 89. DAS, Stan. arh., fasc. 3/35; Jožef. kataster, gosp. Habach, obč. Dragomelj. — 90. Leksikon dravske banovine, str. 182. — 91. Valvasor XI, str. 120–122. — 92. DAS, Stan. arh. fasc. 3/35. — 93. DAS, Stan. arh. fasc. 3/35. — 94. DAS, Rektif. domin. akti, Ljublj. kresija, fasc. 234. — 95. Bernik, o. d., str. 156. — 96. DAS, Imenjska knjiga 1758, št. 20, fol. 1'; F. Stelè, o. d., str. 488 in 489. — 97. Valvasor XI, str. 280–281. — 97a. Listina 1492, maj 12. v DA na Dunaju. — 98. DAS, Viced. arh. fasc. I 68/21. — 99. DAS, Imenjska knjiga 1758, št. 20, fol. 1'. — 100. DAS, Franc. kataster, obč. Dragomelj. — 101. L. Schiviz v. Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken des Herz. Krain, str. 502.